

Η τοπική Εκκλησία που συσπειρώνεται γύρω από τον επίσκοπο της είναι το θεμελιώδες κύτταρο της χριστιανικής Εκκλησίας. Η δομή της έχει κληρονομηθεί από τους περασμένους αιώνες, αλλά μετασχηματίζεται. Το καθεστώς των κληρικών και της περιουσίας των Εκκλησιών το ορίζει πλέον ο νόμος. Οι επίσκοποι έχουν όλο και μεγαλύτερο ρόλο μέσα στις πόλεις των οποίων ο πληθυσμός είναι κατά το πλείστον χριστιανικός, και οι αυτοκρατορικές αρχές συνηθίζουν πλέον να απευθύνονται σε αυτούς για διοικητικά ζητήματα.

{tab=Τοπική Εκκλησία και πόλη}

Στο ανατολικό τμήμα της αυτοκρατορίας, επισκοπές και πόλεις σχεδόν ταυτίζονται: οι Πατέρες της Χαλκηδόνας αποφασίζουν ότι ο εκκλησιαστικός χάρτης θα λαμβάνει υπόψη τις νεοδημιούργητες πόλεις, και ένας νόμος του Ζήνωνος προβλέπει ότι κάθε παλαιά ή νέα πόλη πρέπει να έχει τον επίσκοπο της. Η εξέλιξη ολοκληρώνεται στα τέλη του 5ου αιώνα και οι εξαιρέσεις σπανίζουν.

{tab=Λαός και κλήρος}

Κάθε τοπική Εκκλησία αποτελεί μία ολότητα που συμπεριλαμβάνει λαϊκούς και κληρικούς. Αυτή η διάκριση, που έχει εγκαθιδρυθεί κατά τον 3ο αιώνα, ενισχύεται κατά τον 4ο και επιβάλλει την κληρικοκρατία στην Εκκλησία.

Οι *λαϊκοί* ορίζονται αρνητικά ως οι μη κληρικοί χριστιανοί. Δεν μπορούν να τελούν μυστήρια (εκτός από το βάπτισμα σε επείγουσες περιπτώσεις) και αποκλείονται επίσης κατά κανόνα από την εκπαίδευση και το κήρυγμα. Διαδραματίζουν ρόλο στην εκλογή των επισκόπων και ορισμένοι μπορούν να συμμετέχουν σε συνόδους, αλλά απομονώνονται από τη διαχείριση της Εκκλησίας. Ορισμένες ομάδες λαϊκών, που μαρτυρούνταν σαφώς παλαιότερα, τείνουν να εκλείψουν, όπως οι παρθένες ή οι χήρες εκ διαθήκης κληρονόμοι, εκ των οποίων τις πρώτες τις απορροφά ο μοναστικός θεσμός, ενώ οι άλλες χάνουν συχνά τη σπουδαιότητα τους. Εμφανίζονται ωστόσο αδελφότητες λαϊκών, συχνά κοντά σε κάποιο ιερό, που συγκεντρώνουν τους *φιλόπονους* (φίλους του κόπου) ή *σπουδαίους* (που επιδεικνύουν ζήλο). Ο μοναχισμός, που ανθεί ιδιαίτερα αυτή την εποχή, είναι φαινόμενο στην ουσία λαϊκό.

Ο κλήρος είναι ιεραρχημένος σε διάφορες ομάδες, ανάλογα με το έργο που τελεί η καθεμιά κατά την ευχαριστήρια λειτουργία. Ουσιαστικά περιλαμβάνει τρεις βασικές τάξεις κληρικών: τον επίσκοπο (κατά λέξη "επιβλέποντα"), που προΐσταται της Ευχαριστίας και διδάσκει, το σώμα των ιερέων (πρεσβύτεροι=γέροντες), που τον βοηθούν και στους οποίους ο επίσκοπος αναθέτει τα λειτουργικά του καθήκοντα από τότε που πολλαπλασιάζονται οι τόποι λατρείας, και τους διακόνους (κατά λέξη "υπηρέτες"), που προσφέρουν διάφορες υπηρεσίες, απευθυνόμενοι στον λαό κατά τη λειτουργία και διαβάζοντας ορισμένα λειτουργικά κείμενα. Ο κατώτερος κλήρος δεν προσδιορίζεται τόσο ξεκάθαρα και τα μέλη του δεν ξεχωρίζουν και τόσο καλά από τους λαϊκούς. Υπάρχουν διαφορές κατά περιοχές, αλλά γενικά συναντούμε τους υποδιακόνους, τους αναγνώστες (που έργο τους είναι να διαβάζουν διάφορα κείμενα κατά τη λειτουργία, ενώ η ανάγνωση του Ευαγγελίου γίνεται από τον ανώτερο κλήρο), τους ιεροψάλτες. Σε αυτούς μπορούν να συμπεριληφθούν οι διακόνισσες και οι θυρωροί.

Οι κληρικοί διαθέτουν ιδιαίτερο καθεστώς, οι νόμοι της Εκκλησίας και της αυτοκρατορίας το ορίζουν με μεγαλύτερη αυστηρότητα κατά τον 4ο αιώνα και ισχύει κυρίως για τις πρώτες τάξεις. Ο χριστιανικός κλήρος είναι αποκλειστικά ανδρικός. Προέρχεται από κάθε κοινωνική τάξη -κατά εποχές επιβάλλονται περιορισμοί για τους κολωνούς, τους δούλους και τα μέλη της κουρίας- και οφείλει να ανταποκρίνεται σε ορισμένα κριτήρια ηλικίας, ηθικής, μερικές φορές και παιδείας, που διαφέρουν ανάλογα με τους βαθμούς της ιεροσύνης. Οι κληρικοί επιλέγονται και χειροτονούνται από τον επίσκοπο και ζουν από τα έσοδα της Εκκλησίας, ενώ οι υποδεέστεροι κληρικοί μπορούν να ασκούν και κάποιο επάγγελμα. Ένας κληρικός μπορεί να καθαιρεθεί και τότε ξαναγίνεται απλός λαϊκός.

Ήδη από την εποχή του Κωνσταντίνου, η νομοθεσία εκχώρησε στους κληρικούς προνόμια, όπως η εξαίρεση από τα βάρη της κουρίας. Για να μην ερημώσουν όμως οι κουρίες, απαγορεύτηκε στα μέλη τους να προσχωρούν στον κλήρο. Ωστόσο ένα μέλος της κουρίας μπορεί να χειροτονηθεί, αν βρεθεί αντικαταστάτης του ή αν παραχωρήσει μέρος της περιουσίας του υπέρ της κουρίας. Ο κλήρος έχει και φορολογικά προνόμια.

Το 346, ο Κωνσταντίνος Β' απαλλάσσει τον κλήρο από όλα τα *sordida munera* (ταπεινωτικά βάρη) καθώς και από τον έγγειο φόρο. Ο ίδιος όμως καταργεί αργότερα το δεύτερο μέτρο, ενώ οι διάδοχοί του περιορίζουν τις απαλλαγές που αφορούν τα ταπεινωτικά βάρη. Η απαλλαγή από την *collatio lustralis* (το *χρυσάργυρον*) αφορά κυρίως τους κατώτερους κληρικούς που ασκούν κάποιο επάγγελμα.

Οι κληρικοί διαθέτουν το προνόμιο να δικάζονται, σε ορισμένες περιπτώσεις, από

εκκλησιαστικό δικαστήριο, αλλά ο νόμος ποικίλλει ανάλογα με τις εποχές.

Από την εποχή του Κωνσταντίνου ως τον Μαρκιανό, υπάρχει τάση να περιοριστεί το προνόμιο αυτό και να ισχύει μόνον για τις εκκλησιαστικές υποθέσεις. Στη συνέχεια η Εκκλησία απαγορεύει στους κληρικούς να προσφεύγουν στα πολιτικά δικαστήρια, ενώ ο Ιουστινιανός ορίζει πως όποιος παραπέμπει σε δίκη ιερέα πρέπει να απευθύνεται πρώτα στον επίσκοπο.

Ο Κωνσταντίνος ορίζει επίσης υπέρ των κληρικών ετήσιο εισόδημα, το οποίο το καταργεί ο Ιουλιανός και το επαναφέρει ο Ιοβιανός, μειώνοντας το όμως αισθητά.

Οι κληρικοί έχουν και υποχρεώσεις, που τους διακρίνουν από τους άλλους και που τους καθιστούν άξιους να ασκούν τα λειτουργικά και διοικητικά τους καθήκοντα. Αποφεύγουν να εμφανίζονται σε ορισμένους δημόσιους χώρους, να συμμετέχουν σε βέβηλες εκδηλώσεις, όπως οι γιορτές του γάμου, να διαβάζουν ειδωλολατρικά ή αιρετικά βιβλία. Σταδιακά, απαγορεύεται στον ανώτερο κλήρο, ορισμένες φορές χωρίς επιτυχία, να ασχολείται με το εμπόριο και τις βιοτεχνικές δραστηριότητες. Το ζήτημα του γάμου των κληρικών τίθεται σοβαρά από τον 4ο αιώνα, κυρίως για τις πρώτες τάξεις.

Η αρχή που ισχύει είναι ότι μπορεί να χειροτονηθεί επίσκοπος, ιερέας ή διάκονος κάθε άνδρας άγαμος ή νυμφευμένος μία φορά, με γυναίκα που παντρεύτηκε επίσης μία φορά. Ήδη από τις αρχές του 4ου αιώνα, υπάρχει η συνήθεια να απαγορεύεται στους επισκόπους και στους ιερείς, και αργότερα και στους διακόνους, να νυμφεύονται μετά τη χειροτόνησή τους. Η απαγόρευση, που τηρείται με διαφορετικούς τρόπους, επαναλαμβάνεται στην εν Τρούλλω σύνοδο του 692. Για τον εν γάμω βίο δεν υπήρχε αρχικά κανένας περιορισμός για τους κληρικούς, που οφείλουν απλώς να απέχουν από τη συνουσία την παραμονή της τέλεσης του μυστηρίου της Θείας Ευχαριστίας. Ο πέμπτος αποστολικός κανόνας αφορίζει όποιον διάκονο, πρεσβύτερο ή επίσκοπο αποπέμπει τη γυναίκα του με πρόφαση τη θρησκεία. Εμφανίζονται ωστόσο δύο τάσεις, η μία ελαστικότερη, η άλλη αυστηρότερη, που, όπως και στη Δύση, θεωρούν τον γάμο και την ιεροσύνη πράγματα ασύμβατα. Η ιουστινιάνεια νομοθεσία σημειώνει επί του θέματος σταθμό, διότι απαγορεύει στον επίσκοπο να διάγει έγγαμο βίο.

{tab=Ο επίσκοπος}

Ο επίσκοπος, η Εκκλησία του, η πόλη του

Συντάχθηκε απο τον/την Administrator

Τετάρτη, 19 Νοέμβριος 2008 13:58 - Τελευταία Ενημέρωση Τετάρτη, 19 Νοέμβριος 2008 17:31

Μέσα στο σχήμα αυτό του κλήρου, όπως το προσδιορίσαμε, κάθε τάξη έχει τις ιδιαιτερότητες της. Ο επίσκοπος είναι η κεφαλή της τοπικής Εκκλησίας, για την οποία φέρει την πνευματική και υλική ευθύνη. Το διαχειριστικό του έργο επιβαρύνεται όλο και περισσότερο, και η κεντρική εξουσία συνηθίζει πλέον να του εμπιστεύεται όλο και πιο σημαντικές ευθύνες.

Το σώμα των επισκόπων, πολυμελές στην αυτοκρατορία της Ανατολής (οι 900 πόλεις του Ιεροκλή, κατά τον 6ο αιώνα, έχουν κανονικά η καθεμία τον επίσκοπο της), στρατολογείται σύμφωνα με όρους και τρόπους που ποικίλλουν ανάλογα με τις εποχές. Επειδή οι μεταθέσεις απαγορεύονταν και ήταν σπάνιες, κάθε χηρεύουσα θέση πληρείτε με εκλογή στην οποία συμμετέχει ο κλήρος και ο λαός (στην πράξη οι σημαντικοί πολίτες) της εκάστοτε πόλης. Ο μητροπολίτης, με τη συμμετοχή ή τη σύμφωνη γνώμη των άλλων επισκόπων της επαρχίας, χειροτονεί τον νέο επίσκοπο.

Πολλές *Νεαρές* του Ιουστινιανού διευκρινίζουν ότι οι υποψήφιοι για την επισκοπή πρέπει να είναι ορθόδοξοι και να έχουν χρηστά ήθη, να ξέρουν ανάγνωση και γραφή, να έχουν εμπειρία στην τέλεση της λειτουργίας, να είναι τουλάχιστον 35 ετών (όριο που μειώνεται στα 30 το 565). Δεν πρέπει να έχουν ούτε γυναίκα ούτε παιδιά ή, αν είναι έγγαμοι, πρέπει να χωρίσουν από τη γυναίκα τους.

Ο κανόνας αυτός, που τον εισήγαγε ο Ιουστινιανός και που θα τον επικυρώσει η εν Τρούλλω σύνοδος (692), αποτελεί καινοτομία: κατά τον 4ο και τον 5ο αιώνα, οι έγγαμοι και οικογενειάρχες επίσκοποι δεν σπανίζουν, έστω και αν, σε ορισμένες περιοχές, όπως η Αίγυπτος, η συνήθεια δεν ήταν ίσως τόσο διαδεδομένη.

Ο επίσκοπος δεν μετακινείται από την έδρα του, αλλά μπορεί να παύεται είτε από μία σύνοδο είτε από τον αυτοκράτορα. Ορισμένοι επίσκοποι παύονται, αλλά επιστρέφουν στην πόλη τους και αναλαμβάνουν ξανά τα καθήκοντα τους χωρίς να χειροτονηθούν εκ νέου.

Ο επίσκοπος μισθοδοτείται από τα έσοδα της Εκκλησίας του και το εισόδημα του ποικίλλει ανάλογα με την έδρα που κατέχει.

Ο επίσκοπος, η Εκκλησία του, η πόλη του

Συντάχθηκε απο τον/την Administrator

Τετάρτη, 19 Νοέμβριος 2008 13:58 - Τελευταία Ενημέρωση Τετάρτη, 19 Νοέμβριος 2008 17:31

Στην Ισαυρία υπάρχει επίσκοπος που παίρνει μόνον έξι νομίσματα τον χρόνο. Γενικά όμως, και δεν αναφερόμαστε καν στις μεγάλες έδρες, ένας επίσκοπος πληρώνεται καλά: 365 νομίσματα τον χρόνο για τον Θεόδωρο Συκεών, επίσκοπο της μικρής πόλης Αναστασιούπολης.

Το επισκοπικό λειτούργημα, που διαθέτει αίγλη και συχνά εξασφαλίζει ένα καλό εισόδημα, γεννάει φιλοδοξίες και ανταγωνισμούς. Μέχρι τον 6ο αιώνα, οι επίσκοποι μπορεί να προέρχονται από τους λαϊκούς της μεσαιας τάξης, αλλά με τον καιρό προέρχονται όλο και περισσότερο από τον κλήρο και το περιβάλλον των μοναχών, που είναι εξ ορισμού άγαμοι.

Ο επίσκοπος, πνευματική κεφαλή της Εκκλησίας του, διδάσκει, βαπτίζει, τελεί το μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας, αφορίζει, συμφιλιώνει με την Εκκλησία όσους μετανοούν. Επιλέγει και χειροτονεί τους κληρικούς, αλλά μπορεί και να τους παύσει. Αναλαμβάνει επίσης όλο και μεγαλύτερες διοικητικές ευθύνες. Με τη βοήθεια του οικονόμου, του οποίου η παρουσία γίνεται υποχρεωτική μετά τη σύνοδο της Χαλκηδόνας, διαχειρίζεται την περιουσία της Εκκλησίας του και διευθύνει τις φιλανθρωπικές δραστηριότητες. Η εξουσία του εκτείνεται επίσης έμμεσα στα ιδιωτικά ιδρύματα και στα μοναστήρια της εκκλησιαστικής του διοίκησης. Από την εποχή του Κωνσταντίνου, διαθέτει δικαστικές εξουσίες, ουσιαστικά για υποθέσεις όπου εμπλέκονται κληρικοί. Το δικαστήριο του όμως μπορεί να διαιτητεύει και υποθέσεις λαϊκών, αν οι δύο διάδικοι συμφωνούν, και η διαδικασία αυτή φαίνεται ότι γνώρισε σχετική επιτυχία.

Εκτός αυτού, η εξουσία, που βρίσκει στο πρόσωπο του επισκόπου έναν μεσολαβητή μόνιμο και βολικό, του αναθέτει σημαντικές πολιτικές αρμοδιότητες.

Μαζί με τους *honorati*, ο επίσκοπος ελέγχει τα οικονομικά της πόλης, επιλέγει διάφορους δημοτικούς υπαλλήλους, επιβλέπει τις δραστηριότητες τους, και μπορεί να παρέμβει σε περίπτωση κατάχρησης εκ μέρους των αυτοκρατορικών υπαλλήλων. Η δραστηριότητα του ως αγορανόμου επεκτείνεται στα δημόσια κτίρια, υδραγωγεία, λουτρά ή τείχη. Επαγρυπνεί για τον ανεφοδιασμό της πόλης και διαδραματίζει κάποιο ρόλο στον έλεγχο των μέτρων και των σταθμών. Στην Αφρική και στην επανακτημένη Ιταλία η εξέλιξη αυτή είναι ξεκάθαρη μετά την *Pragmatica Sanctio* του 554, της οποίας ορισμένες διατάξεις θα εφαρμοστούν στη συνέχεια και στην υπόλοιπη αυτοκρατορία.

Έτσι ο επίσκοπος επιβάλλεται, κατά τα τέλη της περιόδου που εξετάζουμε εδώ, ως ο

πρώτος μεταξύ των αρχόντων μιας πόλης που αναγνωρίζει τον εαυτό της στο πρόσωπο του και καταφεύγει ευχαρίστως σε αυτόν σε περίπτωση κρίσης.

{tab=Πρεσβύτεροι, διάκονοι, κατώτερος κλήρος}

Ο κλήρος της τοπικής Εκκλησίας απαρτίζει ένα διαφοροποιημένο και ιεραρχημένο σύνολο. Η υπαγωγή των κληρικών σε διάφορους βαθμούς της ιεροσύνης, αλλά και οι διοικητικές θέσεις και αρμοδιότητες που έχουν, γεννούν σημαντικές μεταξύ τους διαφορές. Την απλότητα των πρώτων χρόνων -ένας επίσκοπος και ο κλήρος του, μία εκκλησία- τη διαδέχεται μια πιο πολύπλοκη κατάσταση. Οι λεγόμενες "καθολικές" εκκλησίες, που εξαρτώνται άμεσα από τον επίσκοπο, πολλαπλασιάζονται, ενώ εμφανίζονται άλλες εκκλησίες ιδρυμένες από ιδιώτες που, χωρίς να ξεφεύγουν από την εξουσία του κανονικού επισκόπου, έχουν τα δικά τους έσοδα και τον δικό τους κλήρο.

Όσον αφορά τον κλήρο του καθεδρικού ναού (της "μεγάλης εκκλησίας" της πόλης), η κατάσταση των κληρικών εξαρτάται από τα πλούτη της έδρας, αλλά γενικά είναι μάλλον καλή ώστε να εποφθαλμιά κανείς μια θέση πρεσβυτέρου ή διακόνου. Δεν ισχύει το ίδιο για τα ιδιωτικά ιδρύματα, που ενδέχεται να έχουν λίγα έσοδα, ισχύει όμως στην περίπτωση των εκκλησιών της υπαίθρου -εκκλησίες χωριών ή γαιοκτησιών- όπου οι κληρικοί μπορεί να είναι, όπως το επιτρέπει ο νόμος από τον Ιουστινιανό και μετά, δούλοι ή κολωνοί.

Για τις σημαντικές εκκλησίες, κυρίως τον καθεδρικό ναό, τα διάφορα σώματα ιεραρχούνται, έτσι, για παράδειγμα, το σώμα των πρεσβυτέρων έχει επικεφαλής τον πρωτόπαπα ενώ το σώμα των διακόνων τον αρχιδιάκονο. Οι πρεσβύτεροι μπορεί να έχουν το πρωτείο έναντι των διακόνων, αλλά οι διοικητικές ευθύνες των διακόνων ενδέχεται να είναι σημαντικότερες. Το αυξανόμενο βάρος της διοίκησης οδηγεί επίσης στον πολλαπλασιασμό των οφφικίων (officia) στο περιβάλλον του επισκόπου, όπου συναντούμε, εκτός από τον οικονόμο, κληρικούς που αναλαμβάνουν δικαστικές υποθέσεις ή διωκτικές επιχειρήσεις (έκδικοι=defensores), και άλλους που έχουν λειτουργήματα σχετικά με τη γραμματεία (*χαρτ οφύλαξ, χαρτουλάριος, νοτάριος*) ή τη φύλαξη των ιερών σκευών και των τιμαλφών της εκκλησίας (σκευοφύλαξ).

Καμιά φορά οι κατώτεροι κληρικοί δύσκολα διακρίνονται από τους λαϊκούς. Οι διακόνισσες, το μόνον γυναικείο στοιχείο που μπορούμε να συνδέσουμε με τον χριστιανικό κλήρο, περιλαμβάνονται στον κατώτερο κλήρο, σύμφωνα με ορισμένα έγγραφα: χειροτονούνται με επίθεση των χεριών, αναλαμβάνουν να χρίσουν τις γυναίκες με έλαιο κατά το βάπτισμα και

επιβλέπουν την είσοδο των γυναικών στην εκκλησία. Πέρα από τον κατώτερο κλήρο, υπάρχει και ένα ολόκληρο προσωπικό που χρησιμοποιείται στην Εκκλησία, για παράδειγμα οι νεκροθάφτες που αναλαμβάνουν τις ταφές, ορισμένες φορές δωρεάν, όπως στην Κωνσταντινούπολη, ή οι παραβάλανοι, νοσοκομειακό προσωπικό στην Εκκλησία της Αλεξανδρείας.

Ο κλήρος των Εκκλησιών μπορεί να υπήρξε κατά καιρούς αρκετά πολυμελής. Στην Έδεσσα, κατά τον 5ο αιώνα, ο επίσκοπος Ίβας κάνει λόγο για 200 κληρικούς: πρόκειται για μητροπολιτική έδρα, και ο αριθμός αυτός αφορά το σύνολο του κλήρου, τη στιγμή που μόνον ο κλήρος της επισκοπικής εκκλησίας περιλαμβάνει, την ίδια περίπου εποχή, 14 πρεσβυτέρους, 37 διακόνους, 23 υποδιακόνους και έναν αναγνώστη.

{tab=Οικονομικά και περιουσιακά στοιχεία της Εκκλησίας}

Τα περιουσιακά στοιχεία των Εκκλησιών, που μαρτυρούνται ήδη από τον 3ο αι., γρήγορα αυξάνονται στη χριστιανική αυτοκρατορία. Ουσιαστικά προέρχονται από τρεις πηγές: καταρχήν από τις προσφορές των πιστών, εκούσιες εισφορές -κάθε προσπάθεια να επιβληθούν υποχρεωτικές δωρεές πατάσσεται από τον νόμο-, που είναι συνήθως ταπεινά δώρα σε είδος, αλλά και σημαντικές δωρεές: γενναιόδωρες χειρονομίες του αυτοκράτορα, που δεν διαφέρουν και πολύ από μια κρατική χρηματοδότηση, ή παραχώρηση, από δέσποινες της τάξης των συγκλητικών, όπως η Ολυμπιάδα στην Κωνσταντινούπολη ή η Μελανία η Νεότερη, τεράστιων περιουσιών υπέρ μίας ή περισσότερων Εκκλησιών. Οι δωρεές αυτές μπορεί να γίνονται ζώντος του δωρητή, αλλά η Εκκλησία, που έχει αυτή τη δυνατότητα από το 321, συλλέγει και κληροδοτήματα. Οι γενναιόδωρες παροχές του κράτους είναι η δεύτερη πηγή εσόδων, είτε πρόκειται για φορολογικές απαλλαγές είτε, από τον Κωνσταντίνο και μετά, για τα ετήσια εισοδήματα που καταβάλλουν οι κυβερνήτες των επαρχιών στις Εκκλησίες είτε, τέλος, για φορολογικά έσοδα που πηγαίνουν σε ορισμένες Εκκλησίες, όπως της Κωνσταντινούπολης, για τους ενταφιασμούς. Τέλος, μια τελευταία πηγή εσόδων που αυξάνεται συνεχώς είναι τα έσοδα από τις κτήσεις της Εκκλησίας, κτήσεις αγροτικές κυρίως, αλλά και αστικά πολυώροφα κτίρια, μύλοι, εργαστήρια.

Τα περιουσιακά στοιχεία της Εκκλησίας μπορεί να υπόκεινται σε διαφορετικό καθεστώς. Μπορεί να τα διαχειρίζεται απευθείας ο επίσκοπος και οι κληρικοί που τον βοηθούν. Τα ιδιωτικά ιδρύματα όμως, έστω και αν τίθενται υπό την ευθύνη του επισκόπου, έχουν την οικονομική και διοικητική αυτονομία τους: έχοντας αποκτήσει εκ μέρους του ιδρυτή τους ένα τακτικό εισόδημα, έχουν τον δικό τους κλήρο και το δικό τους προσωπικό. Αν παρουσιάζουν ελλείμματα, τότε αποτελούν βάρος για τις τοπικές Εκκλησίες. Έτσι, η αυτοκρατορική νομοθεσία επιμένει ώστε οι ιδρυτές να τα προικοδοτούν αρκούντως και

ενθαρρύνει τις επανιδρύσεις μάλλον παρά τις καινούργιες ιδρύσεις. Τα διάφορα αυτά περιουσιακά στοιχεία προστατεύονται: ο νόμος μεριμνά ώστε να διαχωρίζονται από τα περιουσιακά στοιχεία των επισκόπων και κυρίως, κατά τον 6ο αιώνα, δεν επιτρέπεται πλέον η απαλλοτρίωση τους.

Ήδη από το 470, ένας νόμος του Λέοντος Α' απαγορεύει πωλήσεις, δωρεές και ανταλλαγές για τα περιουσιακά στοιχεία της Εκκλησίας της Κωνσταντινούπολης. Ο Αναστάσιος επεκτείνει αυτές τις διατάξεις σε όλο το πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, εκτός των περιπτώσεων εκείνων όπου υπάρχει βάσιμος λόγος και που διαπιστώνεται επαρκώς. Ο Ιουστινιανός επανέρχεται στο νόμο του Λέοντος Α', τον οποίο και επεκτείνει σε όλη την αυτοκρατορία, παραχωρώντας ωστόσο ορισμένες εξαιρέσεις.

Ελάχιστα αριθμητικά δεδομένα διαθέτουμε για την περιουσία των Εκκλησιών πριν από τον 6ο αιώνα. Στα τέλη του 4ου αιώνα, ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος θεωρεί ότι η Εκκλησία της Αντιόχειας έχει περιουσία ανάλογη με αυτήν ενός μεγάλου ιδιοκτήτη της πόλης, αλλά όχι από τους πιο πλούσιους. Κατά τον 6ο αιώνα, το ίδιο ισχύει για την Εκκλησία της Ερμούπολης στην Αίγυπτο: οι φόροι της δείχνουν πως είναι ένας από τους μεγάλους έγγειους ιδιοκτήτες της πόλης, αλλά ορισμένοι ιδιώτες είναι πλουσιότεροι. Ένας νόμος του Ιουστινιανού, που διακανονίζει τα εθιμικά δικαιώματα τα οποία καταβάλλουν οι επίσκοποι κατά τη χειροτόνηση τους στους επισκόπους και στους κληρικούς που συμμετέχουν σε αυτήν (ενθρονιαστικά), δίνει μια γενική εικόνα, κατατάσσοντας το σύνολο των εδρών της Εκκλησίας σε επτά διαφορετικές κατηγορίες, ανάλογα με τα ετήσια εισοδήματά τους (ή τα εισοδήματα των επισκόπων τους): 1) πατριαρχικές έδρες, 2) έδρες που το εισόδημά τους ξεπερνάει τις 30 λίτρες χρυσού, 3) έδρες με εισόδημα μεταξύ 10 και 30 λιτρών, 4) μεταξύ 5 και 10 λιτρών, 5) μεταξύ 3 και 5 λιτρών, 6) μεταξύ 2 και 3 λιτρών, 7) κάτω από 2 λίτρες χρυσού. Βλέπουμε έτσι ότι το φάσμα των εσόδων είναι ευρύ και ότι οι κατηγορίες φθίνουν όσο μικραίνουν τα εισοδήματα, σε αυτές τις τελευταίες κατατάσσονται κατά πάσα πιθανότητα οι περισσότερες επισκοπές.

Οι δαπάνες, τις οποίες καλούνται να αντιμετωπίσουν οι Εκκλησίες, πέρα από τους φόρους, είναι ουσιαστικά τριών ειδών: πρώτον, οι αμοιβές του επισκόπου και του λοιπού κλήρου, που περιλαμβάνουν ένα πάγιο και ένα επιπλέον ποσοστό επί των προσφορών. Αυτή η πάγια αμοιβή ερμηνεύει το γιατί μια Εκκλησία μπορεί να βρίσκεται σε δύσκολη θέση, όταν δεν μπορεί να πληρώνει τους μισθούς: είτε τα έσοδα της μειώνονται είτε ο αριθμός των κληρικών της παραείναι μεγάλος. Τη δεύτερη θέση κατέχουν οι δαπάνες για τη συντήρηση των κτιρίων και τον φωτισμό, που είναι πολυέξοδος. Τρίτα στη σειρά έρχονται τα έργα φιλανθρωπίας, είτε πρόκειται για διανομές είτε για τη λειτουργία των ευαγών ιδρυμάτων.

{tab=Φιλανθρωπικά ιδρύματα}

Οι τοπικές Εκκλησίες πρέπει να μεριμνούν για την τύχη των λιγότερο ευνοημένων ή των πιο ευάλωτων τμημάτων του πληθυσμού -φυλακισμένους, αρρώστους, χήρες, γέροντες, άπορους. Την υποχρέωση αυτή την εκπληρούν με τα διάφορα ιδρύματα. Πέρα από τις έκτακτες παρεμβάσεις που αφορούν συγκεκριμένες περιπτώσεις, οργανώνονται τακτικές διανομές για τις χήρες ή τους άπορους που έχουν καταγραφεί σε λίστες. Ο ενταφιασμός των πτωχών, αλλά και γενικότερα οι ταφές, αποτελούν μια άλλη φιλανθρωπική δραστηριότητα, που η Κωνσταντινούπολη τη γνωρίζει καλά. Τέλος, διάφορα ιδρύματα δέχονται προσκυνητές και ταξιδιώτες (*ξενοδοχεία*), αρρώστους (*νοσοκομεία*), ηλικιωμένους (*γηροκομεία*), ορφανά (*ορφανοτροφεία*), φτωχούς (*πτωχοτροφεία*). Ιδιωτικής κυρίως προέλευσης, τα ιδρύματα αυτά υπάγονται τουλάχιστον έμμεσα στους επισκόπους και τα διαχειρίζεται ο κλήρος. Συχνά δεν διαφοροποιούνται το ένα από το άλλο, και το όριο είναι λεπτό ανάμεσα στα απλά άσυλα (*ξενοδοχεία*) και τα νοσοκομεία. Μόνον στα μεγάλα κέντρα συναντούμε ειδικευμένα ιδρύματα: άσυλο για τυφλούς στα Ιεροσόλυμα, μαιευτήριο στην Αλεξάνδρεια. Τα φιλανθρωπικά ιδρύματα διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στη γέννηση του νοσοκομείου.

{/tabs}